

Članek je bil prvič objavljen v reviji *Bogoslovni vestnik* 82, 2021, št. 1, str. 137–147.

ŠKOFJELOŠKA BRATOVŠČINA SV. REŠNJEGA TELESA MED UTRJEVANJEM VERE IN SKRBJO ZA ONOSTRANSTVO

UVOD

Bratovščine so pojav z dolgo, več kot petstoletno zgodovino.⁵⁶ Medtem ko njihovi začetki segajo v visoki srednji vek – v italijanskem govornem prostoru in južnofrancoski pokrajini Languedoc jih srečamo že v 12. stoletju (Davis 1974, 316) –,⁵⁷ so od takrat nastajale in se širile v več valovih (316; Blasting 1989, 3; Schneider 1994, 65; 69; Bonin 2011, 23). Do konca 18. stoletja, ko so jih razsvetljenske oblasti postopoma odpravile,⁵⁸ so obstajale na območju vse katoliške Evrope, zato jih lahko – celostno gledano – označimo za mednarodno ustanovo. Po drugi strani pa je za člane bratovščin⁵⁹ značilno, da so večinoma delovali le v svojih domačih, praviloma urbanih okoljih (Schneider 1994, 66; 69; Klieber 1999, 13).⁶⁰

⁵⁶ Predhodnike bratovščin vidi Zdenka Bonin sicer že pri Judih (združenja farizejev, samarijanov in nazarencov), Rimljanih (*sodalitates, collegia*) in v kristjanih, ki so se skrivali po katakombah in drugje v Rimu (2011, 21).

⁵⁷ Srednjeveška družba je bila nagnjena k združevanju, za ljudi tega obdobja pa značilno, da so hkrati pripadali več združbam. Posameznik ni smel ostati sam, saj bi kot tak lahko delal le zlo, kar je greh (Bonin 2011, 24).

⁵⁸ V Svetem rimskem cesarstvu na primer sta cesarica Marija Terezija (1717–1780) in cesar Jožef II. (1741–1790) že 17. avgusta 1771 za vse avstrijske dedne dežele izdala odlok, s katerim sta prepovedala ustanavljanje novih bratovščin in odredila temeljito preiskavo obstoječih (HkkG, 2:82–83). Po več nadaljnjih odlokih, ki so izražali še večji dvom v njihovo družbeno koristnost, jih je Jožef II. leta 1783 povsem ukinil. V prihodnje so se lahko njihovi člani pridružili kvečjemu na novo ustanovljenemu Združenju iz ljubezni do bližnjega, ki so ga upravljali župniki (HkkG, 1:247–264). Z dvornim odlokom (27. 11. 1783) je vse premoženje bratovščin prešlo prav na to ustanovo za revne (HkkG, 2:406–407).

⁵⁹ Poudariti velja, da so člani bratovščin izhajali iz vseh družbenih slojev (Mitterwieser 1930, 57; Tanzer 1992, 85; Malešević 2022, 77). Poleg tega so lahko v bratovščinah delovale tudi ženske, ki so skupaj pogosto predstavljale večino članstva (Schneider 1994, 72).

⁶⁰ Do obnavljanja bratovščin je znova prišlo v 19. stoletju (za vpliv manjših bratov na ta pojav v slovenskem prostoru gl. Kolar 2019, 950–951). Še leta 1917 jih podrobno opredeljuje *Zakonik*

Carlo Schanzer meni, da lahko ločimo med cerkvenimi in laičnimi bratovščinami. Prve potrjuje papež ali škof, druge pa eventualno posvetna oblast. Ločujemo lahko še med čistimi verskimi in mešanimi bratovščinami – prve zaznamujejo verska opravila, druge pa zlasti dobrodelnost; med javnimi in zasebnimi bratovščinami; ter med bratovščinami z lastnim premoženjem in takšnimi brez njega (1899, 6–10).

Najpozneje po koncu tridentinskega koncila so bratovščine postale eno od sredstev Cerkve za lastno prenovu (Schneider 1994, 83–84).⁶¹ Med njihovimi številnimi dejavnostmi⁶² je doslej še najmanj raziskano izdajanje knjig (Ogrin 2016, 55). Za slovenski prostor v obdobju baroka je okvirni pregled tovrstnih publikacij opravil Matija Ogrin. Ugotavlja, da so bratovščine na omenjenem področju nastopale v treh vlogah, ki sestavljajo skoraj celoten literarni sistem: kot avtorji besedil, njihovi posredniki (izdajatelji oziroma založniki) in hkrati bralci (81). Ob tem gre poudariti, da izmed vseh ohranjenih virov o bratovščinah prav knjige, ki so jih izdajale in ki vsebujejo njihove statute, nudijo najcelovitejši uvid v njihovo delovanje. V nadaljevanju si bomo to ogledali ob predstavitvi in analizi *Loškega nebeškega kruha*, dela, ki ga je leta 1713 izdala bratovščina sv. Rešnjega telesa iz Škofje Loke.⁶³ Glavno zgodnjenovoveško združenje s tem imenom je leta 1538 pri cerkvi sv. Marije nad Minervo v Rimu ustanovil dominikanec in poznejši koprski škof Tommaso Stella (–1566), leta 1539 pa potrdil papež Pavel III. (1468–1549) (1860). Osrednji cilj omenjene bratovščine je bilo izražanje temeljne katoliške dogme – resnične navzočnosti Jezusa Kristusa v evharistiji – ob napadih protestantov (Tingle 2016, 89). Škofješka bratovščina, nekakšna

cerkvenega prava, ki bratovščine ob tretjem redu za svetne ljudi in pobožnih zvezah uvršča med cerkvena združenja (*associationes*) (Ušeničnik 1940, 497–507; Ambrožič 2015, 533). V trenutno veljavnem *Zakoniku cerkvenega prava* iz leta 1983 bratovščine niso izrecno omenjene (ZCP, 149–161).

⁶¹ Tridentinski koncil je na svoji 22. seji v zvezi z bratovščinami izdal dva kanona. Prvi škofom podeljuje pravico do vizitacij bratovščin, drugi bratovščinam nalaga, da ordinarijem vsako leto poročajo o svojem poslovanju (*Das Konzil von Trient* 2002, 740). V skladu z zadnjim kanonom, pozneje pa tudi z bulo *Quaecumque a Sede Apostolica*, ki jo je 7. decembra 1604 izdal papež Klemen VIII. (1536–1605), so morale bratovščine škofom v potrditev predložiti tudi svoje statute (1867, 140).

⁶² Martin Scheutz bratovščine označuje za »večfunkcijske ponudnike storitev« (2013). Prevodi iz besedil, ob katerih v Referencah na koncu članka prevajalec ni naveden, so avtorjevo delo.

⁶³ Na splošno so bratovščine sv. Rešnjega telesa največji razmah doživele na prehodu iz 14. v 15. stoletje. Skrbele so za pripravo telovskih teoforičnih procesij, spremljale duhovnike s sv. popotnico k bolnikom, poživilje molitev in gojile evharistično pobožnost z daritvijo sv. maše (Ambrožič 2015, 542–543).

podružnica⁶⁴ in eno izmed številnih tovrstnih združenj v slovenskem prostoru,⁶⁵ je danes znana po tem, da je bila pokroviteljica Škofjeloškega *pasijona* – kapucinske procesije, ki je od leta 2016 pod zaščito Unesca in so jo prvič dokazano uprizorili leta 1721.⁶⁶ O siceršnjem delovanju bratovščine imamo za zdaj na voljo naslednje podatke: da je kot imetnica manjše posesti, združene s starološko župnijsko cerkvijo, obstajala že leta 1555 (Blaznik 1973, 242); da je bila pri cerkvi sv. Jakoba znova ustanovljena leta 1634 (338); da je bila leta 1699 naročnica oltarja za omenjeno cerkev (Lavrič 2017, 16–18); da je bila ob koncu 17. ali v začetku 18. stoletja verjetno naročnica slike z motivom Kristusa v stiskalnici (25–26); da je po viru iz leta 1727 loškemu učitelju, ki je s pevci izmed učencev sodeloval pri bogoslužju, na leto za to plačevala 10 goldinarjev (Blaznik 1973, 310); da je imela v lasti nekaj desetlin v Polhograjskem gospostvu in bila dokaj premožna, saj je na primer leta 1730 posojala več kot 12.000 goldinarjev kranjske veljave, s čimer je letno zaslužila več kot 600 goldinarjev obresti (338); da je po viru, ki je domnevno iz leta 1778, loškemu učitelju letno plačevala 4 goldinarje in 15 krajcarjev, organistu v Loki 12 goldinarjev (Demšar 2005, 184), cerkovniku v cerkvi sv. Jakoba 8 goldinarjev in 40 krajcarjev ter Pavlu Pečniku kot cerkovniku in bratovščinskemu glasniku⁶⁷ 8 goldinarjev in 30 krajcarjev (185); da je leta 1781

⁶⁴ Ob potrditvi rimske bratovščine sv. Rešnjega telesa je Pavel III. sklenil, da bodo vse druge bratovščine, ki bodo ustanovljene pod istim imenom, deležne odpustkov in privilegijev glavne bratovščine v Rimu, ne da bi bila za to potrebna formalna pridružitve (Pavel III. 1860, 279; Ušeničnik 1940, 504–505). Po Pavlu III. so odpustke rimski bratovščini podeljevali tudi papeži Pavel V. (1552–1621), Klemen X. (1649–1721) in Benedikt XIV. (1675–1758) (Pavel V. 1713; Klemen X. 1857; Bouvier 1844, 326–332).

⁶⁵ Za zgodnjenovoveške bratovščine sv. Rešnjega telesa v slovenskem prostoru gl. zlasti Bonin 2011; Dolinar 2011; 2012; Lavrič 2013; Ambrožič 2015; 2015a; Ogrin 2016; Lavrič 2017. Medtem ko je na primer ljubljanski škof Jožef Rabatta (1620–1683) leta 1667 Svetemu sedežu poročal, da bratovščine sv. Rešnjega telesa obstajajo skoraj v vseh župnijskih cerkvah (Dolinar 2011, 168), so ljubljanski škofje Viljem Leslie (1650–1727), Leopold Jožef Petazzi (1703–1772) in Karel Janez Herberstein (1719–1787) v letih 1723, 1764 in 1778 poročali, da v njihovi škofiji praktično ni cerkve, pri kateri tovrstne bratovščine ne bi imeli (Dolinar 2012, 57; 87; 94). Matjaž Ambrožič je na primer zgolj na slovenskem Štajerskem evidencialno 51 bratovščin sv. Rešnjega telesa, ki so delovale od konca 14. stoletja pa do njihove ukinitve (2015, 547).

⁶⁶ V letnih poročilih iz 1727 in 1728, ki sta del kodeksa Škofjeloškega pasijona, piše, da je bratovščina sv. Rešnjega telesa procesijo v tem času »vneto varovala« (ŠP, 142). Za kakšno varovanje gre, natančneje opredelujeta dva druga dokumenta iz kodeksa. V zapisu »V vednost prihodnji dobi o procesiji na veliki petek« tako beremo, da je procesija leta 1721 »prišla slovesno na svetlo / ... / na stroške dobrotne bratovščine presvetega Rešnjega telesa« (171); v zapisu »Pred procesijo je treba vedeti«, ki je tako kot dramski tekst nastal v letih 1725–1727 (Ogrin 2009), pa je navedena vsota, ki naj bi jo bratovščina za procesijo namenjala: »Na konventu bratovščine, ki je obravnaval procesijo, je bilo enkrat za vselej sklenjeno, da se daje za pripravo procesije petdeset goldinarjev nemške veljave in ne več.« (ŠP, 172) Prav finančna podpora bratovščine je najbrž prispevala, da je omenjena kot »[u]stanoviteljica in ohranjevalka / ... / procesije« (172).

⁶⁷ »Bratovščinski glasnik« (nem. »Bruderschaftsansager«) je glasnik, ki je moral posameznim članom bratovščine prinesiti vabilo na srečanje ali sv. mašo (Sanford 1975, 16).

prispevala del sredstev za plačo loškega učitelja (Blaznik 1973, 399–400). Kako pa dosedanje vednost o delovanju škofjeloške bratovščine sv. Rešnjega telesa dopolnjuje knjiga *Loški nebeški kruh*?

LOŠKI NEBEŠKI KRUH

Loški nebeški kruh iz leta 1713, ki je ohranjen le v dveh javno znanih izvodih,⁶⁸ predstavlja tretjo izdajo tega dela (LH, 8; 10). Edini izvod druge izdaje knjige iz leta 1708, znan šele od predlani, je v zasebni lasti (Somer 2020). Prvič je knjiga, pisana v nemškem jeziku, izšla kmalu po ustanovitvi bratovščine leta 1634 (LH, 5);⁶⁹ iz te izdaje se, kot kaže, ni ohranil noben izvod.⁷⁰ Kot pove že podnaslov *Loškega nebeškega kruha – Pravila in odpustki hvalevredne bratovščine presvetelega Kristusovega telesa v mestu Škofja Loka*, sta najpomembnejša dela namenjena pravilom, ki naj bi jim člani bratovščine sledili, in papeškimi odpustkom, ki so jih člani lahko pod izrecno določenimi pogoji prejeli.⁷¹ V tem smislu gre za značilno »bratovščinsko knjigo«, ki jo Gerald Hirtner – v kontekstu drugih bratovščinskih dokumentov – opredeljuje takole: »Načeloma razlikujemo med vezanimi in nevezanimi tiskanimi deli. Na področju vezanih tiskov se srečujemo z bratovščinskimi, darilnimi in nabožnimi knjigami. Prve vsebujejo podatke o zgodovini, statutih, nalogah etc. zadevne bratovščine. Ne smemo jih zamenjati z rokopisnimi vpisnimi knjigami (seznami članov).« (Hirtner 2018, 160) Ker tretji (zadnji in najobsežnejši) del *Loškega nebeškega kruha* vsebuje pretežno molitve, litanije in opis duhovnih vaj za vredno prejemanje najsvetejšega zakramenta (LH, 1), se zastavlja vprašanje, ali ga ne bi bilo mogoče označiti tudi za »nabožno knjigo«. Če sledimo Hirtnerju, je odgovor nikalen, kajti sam nedvoumno pravi: »Nabožne knjige vsebujejo – kot pove že ime – izključno nabožna in molitvena besedila.« (2018, 160). Podobno meni Irene Rabl, ki loči med »bratovščinskimi knjigami s statuti, molitvami in spevi« na eni ter »nabožnimi knjigami« (2018,

⁶⁸ En izvod hrani Narodna in univerzitetna knjižnica, drugega pa Kapucinski samostan Škofja Loka.

⁶⁹ O začetkih delovanja bratovščine lahko beremo v letopisu kolegija ljubljanske Družbe Jezusove za omenjeno leto: »Šli smo pomagat v Loko, kjer se je začela Bratovščina svetega Rešnjega telesa.« (Baraga 2003, 117)

⁷⁰ Da je med izidom prve in druge izdaje *Loškega nebeškega kruha* minilo vsaj 74 let, med izidom druge in tretje izdaje pa le pet, kaže na to, da je bila bratovščina v prvi polovici 18. stoletja bistveno bolj dejavna kot pol stoletja pred tem.

⁷¹ Po nauku Katoliške cerkve je odpustek odpuščanje časne kazni pred Bogom za grehe, pri katerih je krivda že odpuščena. Vernik ga prejme pod določenimi pogoji ob pomoči Cerkve, ki v službi odrešenja z oblastjo razdeljuje in naklanja zaklad zadostitve Kristusa in svetnikov. Odpustek je delen ali popoln v smislu, da prejemnika delno ali popolnoma reši časnih kazni, ki jih slednji za grehe dolguje (KKC, 389). V katoliškem pobožnem življenju je imel odpustek pomembno vlogo v poznem srednjem veku in potridentskem katolištvu vse do prve polovice 20. stoletja (Kasper 1993, 53). Za člane bratovščin je bilo njegovo prejemanje osrednja duhovna dobrina (Ambrožič 2015, 537).

397) na drugi strani. *Loški nebeški kruh* potemtakem ni nabožna knjiga, temveč ima kvečjemu močan nabožen značaj. Služil naj bi zlasti članom bratovščine, sicer pa, kot še pred tem piše na naslovni strani, »ljudem vseh stanov« (LH, 1). S tem – v skladu s stanovsko odprtostjo bratovščin – nagovarja kar najširši (v tem primeru nemško govoreči) krog bralstva.

V kratkem predgovoru knjige, ki ga kot pomočnika predstojnika bratovščine, glavarja Loškega gospostva Antona Eckherja von Kapfing und Liechteneck (1685–1727),⁷² podpisujeta Janez Jakob Kos, sodni pisar in protipisar Loškega gospostva in Škofje Loke, ter Peter Anton Zanetti, ne gre spregledati mest, ki začetek delovanja združenja zgodovinsko uokvirjata. Beremo, da so »pobožni kristjani to hvalevredno bratovščino ustanovili po popolnem iztrebljenju luteranstva« (5), pa tudi, da je *Loški nebeški kruh* izšel zato, »da bi zanetil pobožnost / .../: čustva pobožnih krščanskih duš je to podžgalo do te mere, da je iz tedanje male peščice nastala velika množica pridruženih tovarišev« (6). Očitno je torej, da bratovščine ni mogoče ustrezno razumeti zunaj procesa protireformacije in katoliške prenove.⁷³

Večina od devetih pravil, ki urejajo delovanje bratovščine sv. Rešnjega telesa in skupaj predstavljajo njen statut, se nanaša na dejanja in opravila, ki izkazujejo vero in pobožnost. Prvo pravilo določa, da mora vsak, ki se želi bratovščini pridružiti, ob vstopu vanjo ali pa v mesecu dni po njem – in »po predhodnem premišljevanju svojih grehov, resničnem kesanju in spovedi« (11) – prejeti obhajilo. Po drugem pravilu se morajo člani bratovščine vsako prvo nedeljo po telovem udeležiti sv. maše ter »v Božjo hvalo in za širjenje časti najsvetejšega Rešnjega telesa Jezusa Kristusa« (12) z gorečimi svečami prisostvovati procesiji.⁷⁴ Tretje pravilo določa, da morajo člani bratovščine »v čast in za najponižnejše premišljevanje petih Kristusovih ran«, pa tudi za »uspešnejše pridobivanje drugih članov za molitev in dobra dela« vsaj enkrat mesečno zmoliti pet očenašev, pet zdravamarij in apostolsko vero. Oziroma za zahtevnejše člane: »Če pa bi kdo želel še bolj izkazati svojo vnemo in namesto pravkar omenjene kratke molitve

⁷² Eckher je bil loški glavar med letoma 1713 in 1727 (Blaznik 1973, 451). Na ta položaj ga je imenoval njegov stric, freisinski knezoškof Johann Franz Eckher von Kapfing und Liechteneck (1649–1727) (Hubensteiner 1954, 60; 282–283).

⁷³ V tretjem delu *Loškega nebeškega kruha* priča o tem tudi *Kratki obrazec splošne izpovedi katoliške vere*, s katerim so morali člani bratovščine priseči, da bodo »edino zveličavno rimokatoliško vero branil[i] in ščitil[i] do zadnjega diha svojega življenja« (LH, 29–30). Obrazec se bere kot priznanje sklepov tridentinskega koncila: »Jaz, N.N., javno izpovedujem edino zveličavno rimokatoliško vero, spoštujem in trdno verujem v vse, kar je proti raznim krivoverstvom, ki se pojavljajo v sedanjih časih, sklenil in določil sveti tridentinski koncil.« (29)

⁷⁴ Presenetljivo ni v *Loškem nebeškem kruhu* niti z besedo omenjena procesija velikega petka, danes znana kot Škofjeloški pasijon. Domnevamo lahko, da gre pri tem za tradicijo, ki je bila precej mlajša od tradicije telovskih procesij v Škofji Loki.

zmoliti rožni venec, ali če bi tisti, ki znajo brati, radi zmolili oficij sv. Rešnjega telesa, je to prepuščeno volji in pobožnosti vsakega posameznika.« (14) Zadnji navedek kaže, da vsi člani bratovščine niso bili pismeni – in hkrati njihovo družbeno razslojenost. Po četrtem pravilu se morajo »bratje in sestre« (14), ki so doma in imajo čas, vsak prvi četrtek v mesecu v cerkvi sv. Jakoba udeležiti sv. maše za žive in pokojne sočlane, peti pred bratovščinskim oltarjem⁷⁵ in prisostvovati procesiji s hostijo, ki poteka v cerkvi ali okoli nje. To pravilo kot člane bratovščine prvič izrecno omenja ženske, poleg tega priča o tem, da je bila cerkev sv. Jakoba matična cerkev bratovščine. Peto pravilo določa, da morajo člani vsak teden tudi zasebno moliti za žive in pokojne sočlane. Prepuščeno jim je sicer, kaj in koliko bodo molili, zato pa morajo pri vsakomesečnih sv. mašah za žive in pokojne sočlane zmoliti tri očenaše in tri zdravamarije. Po šestem pravilu morajo člani bratovščine vsak dan zjutraj, pa tudi zvečer pred spanjem, potem ko so se priporočili Bogu, Mariji, svojemu angelu varuhu in zavetniku ter opravili običajno molitev, zmoliti še očenaš in zdravamarijo »v čast sv. Trojice, za občo Katoliško cerkev, našega deželnega kneza in našo deželo« (18). Sedmo pravilo je o sv. popotnici in določa, naj se v primeru, ko mora duhovnik v mestu ali predmestju obiskati bolnika, člani bratovščine po zvonjenju v kar največjem številu zberejo v cerkvi sv. Jakoba, od koder bodo duhovnika s prižganimi lučmi spremili k bolniku in nazaj. Za njegovo zdravje naj zmolijo očenaš in angelski pozdrav, pri čemer lahko tisti, ki se sprevoda ne morejo udeležiti, to storijo doma. Po tem pravilu morajo člani sočlana, ki umre, »pospremiti k večnemu počitku in mu izkazati zadnje delo usmiljenja tega kraja« (20). Osmo pravilo določa, da se morajo na poziv predstojnika bratovščine in njegovih pomočnikov nujnih srečanj udeležiti vsi člani, ki le lahko. Po zadnjem (devetem) pravilu morajo člani bratovščine podpirati vse, kar je »v hvalo in čast / .../ svetega Rešnjega telesa Jezusa Kristusa« (22). Prizadevati si morajo za tako življenje, da bo vsem jasno, da so »služabniki in služabnice, vredni najsvetejšega zakramenta« (22).

Kot že rečeno, nudi vpogled v delovanje škofjeloške bratovščine sv. Rešnjega telesa tudi drugi del *Loškega nebeškega kruha*. Pri tem gre za breve s papeškimi odpustki Urbana VIII. (1568–1644), ki je datiran z 21. junijem 1634, podpisuje pa ga papežev tajnik Marco Aurelio Maraldi (1565–1651). Odpustki naj bi pomagali, »da bi / .../ bratovščina dnevno rasla« (24), namenjeni pa so »vsem kristjanom, moškim in ženskam, ki vstopajo v / .../ bratovščino« (24). Popolni odpustek je tako za nove člane predviden že prvi dan ob vstopu, »po opravljeni spovedi in prejetju najsvetejšega zakramenta« (24). Prav tako so do popolnega odpustka upravičeni člani bratovščine, ki »ob smrtni uri opravijo spoved in po-

⁷⁵ Za opis bratovščinskega oltarja gl. Lavrič 2017, 16–18.

užijejo sv. obhajilo« (23–24) ali – če tega niso zmožni – »ob resničnem kesanju z usti / .../ ali pa v srcu pobožno kličejo Jezusovo ime« (23). Nenazadnje je popolni odpustek predviden za člane, ki »na nedeljo v osmini sv. Rešnjega telesa, po opravljeni spovedi in obhajilu, v času med prvimi večericami in sončnim zahodom, pobožno obiščejo cerkev ali kapelo, v kateri ima / .../ bratovščina duhovne vaje, in tam vneto molijo za enotnost krščanskih knezov, iztrebljenje krivoverstva in povzdignjenje Katoliške cerkve« (23–24).

Ob pogojih za prejem popolnega odpustka papeški breve navaja tudi takšne, ki zadoščajo za prejem delnih odpustkov. Do odpustka v trajanju sedmih let in sedmih kvadragen so tako upravičeni člani bratovščine, ki »cerkev ali kapelo obiščejo in v njej molijo na dan Kristusovega rojstva ali vnebohoda ter na dan Marijinega spočetja ali vnebovzeta« (24). Odpustek v trajanju 60 dni po opravljeni pokori pa je predviden v naslednjih primerih: če se člani »pojavi pri maši / .../ ali na javnih in zasebnih srečanjih bratovščine«, če »nudijo zatočišče revežem, pomirijo sovražnike ali pomagajo pri pomiritvi« (24), če »se udeležijo pogreba vernikov, procesije, ki jo dopusti ordinarij in v kateri se v dolžno čast ali k bolnemu nosi sveti zakrament (tisti pa, ki so zadržani, po slišnem zvonjenju zmolijo očenaš in angelski pozdrav)« (24–25), če člani »za duše pokojnih sobratov in sester zmolijo pet očenašev in angelski pozdrav« (25), če »spravijo koga na pot blagrov« ali »poučijo nevedne o upoštevanju Božjih zapovedi in tem, kaj sodi k blaženosti« (25); ali če tudi »sicer izkažejo kakšno delo pobožnosti ali ljubezni« (25).

Če prvi in drugi del *Loškega nebeškega kruha* obravnavamo skupaj, ob vprašanju o delovanju bratovščine sv. Rešnjega telesa izstopa zlasti dvoje. Po eni strani dejanja, ki jih članom nalaga njihov statut in/ali za katera so predvideni odpustki, pogosto v znamenju evharistije; največkrat gre za prejem obhajila (ob vstopu v bratovščino, pred smrtjo in na nedeljo v osmini sv. Rešnjega telesa) ali pa udeležbo v teoforični procesiji (na telovo, po vsakomesečni sv. maši za žive in pokojne sočlane in ob obisku bolnikov). Takšni poudarki so v skladu z imenom bratovščine, ki lahko kaže tudi na potridentsko krepitev evharističnega kulta⁷⁶ (Lobenwein 2018, 193–194) oziroma – širše – na že omenjeno vpetost bratovščine v proces protireformacije in katoliške preнове. Toda po drugi strani statut in odpustki, navedeni v *Loškem nebeškem kruhu*, skoraj enako pogosto zadevajo dejanja, ki so konstitutivna za najzgodnejše bratovščine in povezana z vsemi tremi temeljnimi področji skrbi za posmrtno življenje njihovih članov: 1) spremljanjem umirajočih, 2) pripravo pogreba in 3) ohranjanjem spomina na pokojne (Schneider 1994, 66; 77; Lobenwein 2018, 195). Konkretno gre za udeležbo pri vsakomesečni sv. maši za žive in pokojne sočlane, tedensko zasebno

⁷⁶ Za dekret o evharistiji, izdan na 13. seji tridentinskega koncila, gl. *Das Konzil von Trient* 2002, 693–697.

molitev zanje, sodelovanje pri sv. popotnici za umirajoče sočlane, spremljanje pokojnih sočlanov h grobu in njihov pogreb. Če sv. Rešnje telo pojmuje v kontekstu sv. popotnice, lahko rečemo, da so v imenu bratovščine zajeti tudi ti zadnji poudarki (Lobenwein 2018, 193).

PRIMERJAVA LOŠKEGA NEBEŠKEGA KRUHA S PRAVILI IN ODPUSTKI IZBRANIH SLOVENSКИH ZGODNJENOVVEŠKIH BRATOVŠČIN SV. REŠNJEGA TELESA

Zastavlja se vprašanje o morebitni izjemnosti škofjeloške bratovščine sv. Rešnjega telesa glede na pravila in odpustke, ki so bili predvideni za druga tovrstna zgodnjenovoveška združenja v slovenskem prostoru. Dokončen odgovor bi terjal obsežnejšo raziskavo, pregled doslej znanih podatkov – gre za pravila oziroma odpustke bratovščin sv. Rešnjega telesa, ki so bile v 17. in 18. stoletju ustanovljene pri cerkvah sv. Nikolaja v Ljubljani (Dolinar 1998), sv. Urha škofa v Dolini pri Trstu (Rupel 1954), Marijinega rojstva na Homcu pri Mengšu⁷⁷ (Mrkun 1914) in sv. Martina v Kamnici pri Mariboru (Ambrožič 2015a) – in njihova primerjava s podatki iz *Loškega nebeškega kruha* pa kaže, da obravnavana škofjeloška bratovščina v svojem delovanju ni bistveno odstopala od drugih. Ponazorimo to s konkretnimi primeri.

Če so se morali člani škofjeloške bratovščine vsako prvo nedeljo po telovem z gorečimi svečami udeležiti procesije, so bili člani ljubljanske bratovščine dolžni z gorečimi svečami prisostvovati procesiji na osmino tega praznika. Kot so morali člani škofjeloške bratovščine za ponižno premišljevanje Kristusovih ran najmanj enkrat mesečno zmoliti pet očenašev, pet zdravamarij in apostolsko vero, so se bili člani ljubljanske bratovščine pobožnosti, namenjene čaščenju Kristusovih ran, dolžni udeležiti vsak petek. Kot so morali člani škofjeloške bratovščine vsak prvi četrtek v mesecu obiskati sv. mašo, ki se je darovala tudi za pokojne sočlane, so bili člani ljubljanske bratovščine k molitvi za pokojne sočlane dolžni prihajati na ponedeljek po kvatrni nedelji. Kot so morali člani škofjeloške bratovščine s prižganimi svečami spremljati duhovnika s sv. popotnico k bolniku ter zanj zmoliti očenaš in angelski pozdrav, so bili člani ljubljanske bratovščine tudi dolžni spremljati duhovnika s sv. popotnico in moliti za bolnike. Tako člani škofjeloške kot ljubljanske bratovščine so morali sočlane, ki so umrli, pokopati (Dolinar 1998, 8).

Kar zadeva podatke o odpustkih, je bil tako v škofjeloški bratovščini sv. Rešnjega telesa kot v bratovščinah, ustanovljenih pri cerkvah sv. Urha škofa v Dolini, Marijinega rojstva na Homcu in sv. Martina v Kamnici, za člane ob njihovem vstopu v bratovščino, natančneje po spovedi in obhajilu, predviden popolni od-

⁷⁷ Za homško cerkev gl. Lavrič in Resman 2019, 7–65.

pustek (Dolinar 1998, 8; Rupel 1954, 180; Mrkun 1914, 97; Ambrožič 2015a, 44). V škofjeloški in homški bratovščini so bili do popolnega odpustka upravičeni tudi člani, ki so ob smrtni uri – če se niso mogli spovedati in prejeti obhajila – klicali Jezusovo ime (Mrkun 1914, 97). Tako v škofjeloški kot kamniški bratovščini je bil popolni odpustek za člane predviden, če so na nedeljo v osmini telovega opravili spoved, prejeli obhajilo in v domači cerkvi ali kapeli molili za iztrebljenje krivoverstva in povzdignjenje Katoliške cerkve (Ambrožič 2015a, 44); člani dolinske in homške bratovščine pa so bili do popolnega odpustka upravičeni, če so se spovedali in obhajilo prejeli na telovo (Rupel 1954, 180; Mrkun 1914, 97).

Primerjajmo še podatke o delnih odpustkih. Podobno kot je bil za člane škofjeloške bratovščine, ki so v domači cerkvi ali kapeli molili na božični dan, predviden odpustek v trajanju sedmih let in sedmih kvadragen, so bili člani homške bratovščine do tolikšnega odpustka upravičeni, če so na božični dan opravili spoved in prejeli obhajilo (Mrkun 1914, 97). V škofjeloški, dolinski in kamniški bratovščini je bil za člane, ki so posredovali med sptimi, predviden odpustek v trajanju 60 dni (Rupel 1954, 180; Ambrožič 2015a, 44), člani homške bratovščine pa so bili za isto dejanje upravičeni do 100 dni odpustka (Mrkun 1914, 97). Za člane škofjeloške, dolinske in kamniške bratovščine, ki so se udeležili pogreba, je bil predviden odpustek v trajanju 60 dni (Rupel 1954, 180; Ambrožič 2015a, 44), člani homške bratovščine pa so bili za to upravičeni do 100 dni odpustka (Mrkun 1914, 97). V škofjeloški, dolinski in kamniški bratovščini je bil za člane, ki so se udeležili teoforične procesije, predviden odpustek v dolžini 60 dni. Enako je veljalo, če so člani teh bratovščin učili nevedne (Rupel 1954, 180; Ambrožič 2015a, 44). Tako v škofjeloški kot tudi v dolinski bratovščini so bili člani ob molitvi za duše pokojnih sočlanov upravičeni do 60 dni odpustka. Enako je veljalo ob nudenju zatočišča revežem (Rupel 1954, 180). Nenazadnje je bil tako v škofjeloški kot kamniški bratovščini za obisk sv. maše predviden odpustek v trajanju 60 dni. Enako je veljalo za obisk javnih ali zasebnih bratovščinskih srečanj, če so člani povedli koga na pot zveličanja ali so se izkazali s kakšnim drugim delom pobožnosti ali ljubezni (Ambrožič 2015a, 44).

SKLEP

Škofjeloška bratovščina sv. Rešnjega telesa je v bratovščinski knjigi *Loški nebeski kruh* prikazana kot sestavni del procesa protireformacije in katoliške prenove. Izid knjige je sicer narekovala želja po spodbujanju pobožnosti, zato je tako v prvem kot drugem delu opisana vrsta dejanj, ki naj bi pobožnost pomagala utrjevati. Da se pravila in odpustki, namenjeni članom bratovščine, v veliki meri nanašajo tudi na dejanja, ki so povezana s skrbjo za onostranstvo, ustreza tezam, po katerih je izvorni, visokosrednjeveški motiv delovanja bratovščin tudi po tridentinskem

koncilu ostal tako rekoč neokrnjen (Schneider 1994, 77; Klieber 2018, 108; 111). Primerjava *Loškega nebeškega kruha* s podatki, zajetimi iz doslej znanih pravil in odpustkov, povezanih z bratovščinami sv. Rešnjega telesa, ki so bile v 17. in 18. stoletju ustanovljene v slovenskem prostoru, kaže, da škofjeloška bratovščina v svojem delovanju od drugih tovrstnih združenj ni bistveno odstopala.

Članek je nastal v okviru programske skupine PODOBA – BESEDA – ZNANJE. Življenje idej v prostoru med vzhodnimi Alpami in severnim Jadranom 1400–1800 (P6-0437), ki jo iz državnega proračuna sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Krajšave

- HkkG – Kropatschek 1785–1790 [Handbuch der k. k. Gesetze].
- KKC – 1993 [Katekizem katoliške Cerkve].
- LH – [Bruderschaft sanctissimi corporis Christi] 1713 [Lagkherisches HimmelBrod].
- ŠP – Romuald 2009 [Škofjeloški pasijon].
- ZCP – 1999 [Zakonik cerkvenega prava].

Literatura

- Ambrožič, Matjaž. 2015. Kanonski in teološki vidiki bratovščin z ozirom na slovensko Štajersko. V: Ana Lavrič, Franci Lazarini in Barbara Murovec, ur. *Patriae et orbi. Študije o srednjeevropski umetnosti*, 529–550. Ljubljana: Založba ZRC.
- – – 2015a. Zanimivosti iz delovanja predjožefinskih bratovščin na slovenskem Štajerskem. *Arhivi* 38, št. 1: 35–75.
- Baraga, France, ur. 2003. *Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)*. Prev. Marija Kiauta. Ljubljana: Družina, Provincialat Družbe Jezusove.
- Blasting, Ralph. 1989. The German *Bruderschaften* as Producers of late Medieval vernacular religious drama. *Renaissance and Reformation* 25, št. 1: 1–14.
- Blaznik, Pavle. 1973. Škofja Loka in loško gospodstvo. 973–1803. Škofja Loka: Muzejsko društvo.
- Bonin, Zdenka. 2011. *Bratovščine v severozahodni Istri v obdobju Beneške republike*. Koper: Pokrajinski arhiv.
- Bouvier, Jean Baptiste. 1844. *Ueber den Ablass, die Bruderschaften und das Jubiläum*. Aachen: Verlag der Cremerschen Buchhandlung.
- [Bruderschaft sanctissimi corporis Christi]. 1713. *Lagkherisches HimmelBrod. Regulen und Indulgentz der löbl. Bruderschaft sanctissimi corporis Christi in der Stadt Bischoflaghk*. Ljubljana: Mayr.
- Das Konzil von Trient. 1545–1563*. 2002. V: Josef Wohlmuth, ur. *Dekrete der ökumenischen Konzilien*. Zv. 3, 657–799. München: Schöning.
- Davis Zemon, Natalie. 1974. Some tasks and themes in the study of popular religion. V: Heiko A. Oberman in Charles Trinkaus, ur. *The pursuit of holiness in late medieval and renaissance religion. Papers from the University of Michigan conference*, 307–336. Leiden: Brill.

- Demšar, Vincencij. 2005. Ustanovitev mestne župnije sv. Jakoba 1804 v Škofji Loki. V: Matjaž Bizjak, ur. *Blaznikov zbornik. In memoriam Pavle Blaznik*, 177–191. Ljubljana: Založba ZRC.
- Dolinar, France Martin. 1998. Bratovščina svetega Rešnjega telesa v ljubljanski stolnici. *Naša luč* (Ljubljana), april, 8.
- – – 2011. *Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad Limina)*. 1. del: 1589–1675. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- – – 2012. *Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad Limina)*. 2. del: 1685–1943. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- Hirtner, Gerald. 2018. Bruderschaften als Auftraggeber von Druckerzeugnissen am Beispiel von Salzburger Bruderschaftsbriefen. Mit einem Verzeichnis von Bruderschaftsbriefen der Erzabtei St. Peter. V: Elisabeth Lobenwein, Martin Scheutz in Alfred Stefan Weiß, ur. *Bruderschaften als multifunktionale Dienstleister der Frühen Neuzeit in Zentraleuropa*, 159–187. Dunaj: Böhlau.
- Hubensteiner, Benno. 1954. *Die geistliche Stadt. Welt und Leben des Johann Franz Eckher von Kapfing und Liechteneck, Fürstbischofs von Freising*. München: Pflaum.
- Kasper, Walter, ur. 1993. *Lexikon für Theologie und Kirche*. Zv. 1., Basel: Herder.
- Katekizem katoliške Cerkve. 1993. Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca.
- Klemen VIII. 1867. Quaecumque a Sede Apostolica. V: *Bullarium diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum*. Zv. 11, 138–143. Torino: Vecco.
- Klemen X. 1857. Ex commisae nobis caelitus. V: *Bullarium diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum*. Zv. 18, 386–387. Torino: Vecco.
- Klieber, Rupert. 1999. *Bruderschaften und Liebesbünde nach Trient. Ihr Totendienst, Zupspruch und Stellenwert im kirchlichen und gesellschaftlichen Leben am Beispiel Salzburg 1600–1950*. Frankfurt na Majni: Lang.
- – – 2018. Die vielen Bruderschaften und der Organisationstypus »Fraternität«. Angebote zur Aufschlüsselung eines bedeutenden Sektors religiöser Dienstleistung. V: Elisabeth Lobenwein, Martin Scheutz in Alfred Stefan Weiß, ur. *Bruderschaften als multifunktionale Dienstleister der Frühen Neuzeit in Zentraleuropa*, 107–116. Dunaj: Böhlau.
- Kolar, Bogdan. 2019. Novi izzivi za redovništvo v 19. stoletju in posebej za manjše brate. *Bogoslovni vestnik* 79, št. 4: 937–954.
- Kropatschek, Joseph, ur. 1785–1790. *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die K. K. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer Systematischen Verbindung*. 18 zv. Dunaj: Moesle.
- Lavrič, Ana. 2013. Bratovščine v ljubljanskih škofijskih protokolih 17. in 18. stoletja. *Arhivi* 36, št. 1: 25–44.
- – – 2014. Bratovščine na Kranjskem leta 1773. *Arhivi* 37, št. 1: 109–142.
- – – 2017. Bratovščine sv. Rešnjega telesa na Slovenskem. Predstavitev ikonografije z izbranimi primeri. *AHAS* 22, št. 1: 7–43.
- Lavrič, Ana, in Blaž Resman. 2019. *Cerkvi na Homcu in v Šmarci*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Lobenwein, Elisabeth. 2018. Spätmittelalterliche und frühneuzeitliche Bruderschaften und ihr Totendienst. V: Elisabeth Lobenwein, Martin Scheutz in Alfred Stefan Weiß, ur. *Bruderschaften als multifunktionale Dienstleister der Frühen Neuzeit in Zentraleuropa*, 189–205. Dunaj: Böhlau.

- Malešević, Filip. 2022. *Kardinal Cesare Baronio und das Kurienzeremoniell des posttridentinischen Pasttums. Ein Beitrag zur Geschichte der römischen Kurie während der zweiten Hälfte des Cinquecento*. Berlin: de Gruyter.
- Mitterwieser, Alois. 1930. *Geschichte der Fronleichnamsprozession in Bayern*. München: Knorr und Hirth.
- Mrkun, Anton. 1914. Bratovščina sv. R. T. na Homcu iz l. 1661. *Carniola* 5, št. 1/2: 96–98.
- Ogrin, Matija. 2009. Tradicija in datacija ‚Škofjeloškega pasijona‘. Ekdotsična perspektiva. V: Romuald, oče: *Škofjeloški pasijon. Znanstvenokritična izdaja*, 343–365. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- – – 2016. Bratovščinske iskre. Duhovna besedila baročnih bratovščin na Slovenskem. *Acta historiae artis Slovenica* 21, št. 2: 55–88.
- Pavel III. 1860. Dominus noster. V: *Bullarium diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanorum Pontificum*. Zv. 6, 275–280. Torino: Franco in Dalmazzo.
- Pavel V. 1713. Cum certas unicuique. V: *Regole ed istruzioni che si devono osservare nell' accompagnamento del ss. Viatico*, 83–88. Rim: Guiducci in Franchi.
- Rabl, Irene. 2018. Kloster und Bruderschaft – Leitung und Mitglieder. Die Lilienfelder Josephbruderschaft im Vergleich mit einer jesuitischen Sodalität und drei marianischen Kongregationen in Wien und Graz. V: Elisabeth Lobenwein, Martin Scheutz in Alfred Stefan Weiß, ur. *Bruderschaften als multifunktionale Dienstleister der Frühen Neuzeit in Zentraleuropa*, 397–418. Dunaj: Böhlau.
- Romuald, oče. 2009. Škofjeloški pasijon. *Znanstvenokritična izdaja*. Ur. Matija Ogrin. Prev. Primož Simoniti, Matija Ogrin in Monika Deželak Trojar. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
- Rupel, Mirko. 1954. Prispevki k protireformacijski dobi. *Slavistična revija* 7, št. 1: 178–194.
- Sanford, Gerlinde. 1975. *Wörterbuch von Berufsbezeichnungen aus dem siebzehnten Jahrhundert. Gesammelt aus den Wiener Totenprotokollen der Jahre 1648–1668 und einigen weiteren Quellen*. Frankfurt na Majni: Lang.
- Schanzer, Carlo. 1899. *La trasformazione delle Confraternite nel diritto pubblico italiano*. Rim: F.lli Capaccini editori.
- Schneider, Bernhard. 1994. Wandel und Beharrung. Bruderschaften und Frömmigkeit in Spätmittelalter und Früher Neuzeit. V: Hansgeorg Molitor in Heribert Smolinsky, ur. *Volksfrömmigkeit in der Frühen Neuzeit*, 65–87. Münster: Aschendorff.
- Scheutz, Martin. 2013. Bruderschaften als multifunktionale Dienstleister der Frühen Neuzeit. Das Beispiel der vereinigten Barbara- und Christenlehrbruderschaft Herzogenburg (1637/1677–1784). V: Gunter Katzler in Victoria Zimmerl-Panagl, ur. *900 Jahre Stift Herzogenburg. Aufbrüche – Umbrüche – Kontinuität*, 283–315. Bozen: Studien.
- Somer, Andrej. 2020. Knjiga Loški nebeski kruh. *Zgodovina na dlani*, 2. septembra. <https://zgodovinanadlani.si/iz-zasebne-zbirke-knjiga-loski-nebeski-kruh> (pridobljeno 20. marca 2022).
- Tanzer, Gerhard. 1992. *Spectacle müssen seyn. Die Freizeit der Wiener im 18. Jahrhundert*. Köln: Böhlau.
- Tingle, Elizabeth C. 2016. *Indulgences after Luther. Pardons in counter-Reformation France*. London: Routledge.
- Ušeničnik, Franc. 1940. *Pastoralno bogoslovje*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- Zakonik cerkvenega prava. Razglašen z oblastjo papeža Janeza Pavla II. 2. izd. 1999. Ljubljana: Družina.

Povzetek

Prispevek obravnava delovanje zgodnjenovoveške bratovščine sv. Rešnjega telesa iz Škofje Loke, kot se kaže v njeni publikaciji *Lagkherisches HimmelBrod* [*Loški nebeški kruh*] iz leta 1713. Po opredelitvi, da gre za tako imenovano »bratovščinsko knjigo«, predstavlja in analizira njena dva najpomembnejša dela: pravila, ki naj bi jim člani bratovščine sledili, in dejanja, za katera je bil predviden prejem papeških odpustkov. Avtor meni, da je bratovščina v knjigi po eni strani prikazana kot tipično potridentsko združenje. Hkrati ugotavlja, da se je pri svojem delu skoraj prav tako zavzeto kot utrjevanju vere tudi še v 18. stoletju posvečala skrbi za posmrtno življenje svojih članov, značilni za najzgodnejše, visokosrednjeveške bratovščine. Primerjava z drugimi bratovščinami sv. Rešnjega telesa kaže, da škofjeloška bratovščina v svojem delovanju od drugih tovrstnih združenj ni bistveno odstopala.

Ključne besede: bratovščine / bratovščinske knjige / sv. Rešnje telo / Škofja Loka / zgodnji novi vek / tridentinski koncil

Abstract

THE ŠKOFJA LOKA CONFRATERNITY OF CORPUS CHRISTI BETWEEN STRENGTHENING THE FAITH AND PROVIDING FOR THE AFTERLIFE

The author examines the workings of the Early Modern Corpus Christi confraternity of Škofja Loka as presented in its own publication *Lagkherisches HimmelBrod* [*The Loka Bread from Heaven*] from 1713. After defining the work as a so-called »confraternity book«, the author presents and analyses two of its most important parts: the rules which were to be followed by members of the confraternity, and the deeds for which papal indulgences were foreseen. The author holds that on the one hand, the confraternity in the book is depicted as a typical post-Tridentine organization, and on the other, he asserts that the confraternity's work went beyond consolidating faith. As late as the 18th century, its dedication to strengthening faith was almost matched by its endeavour to provide for the afterlife of its members, a characteristic typical of the earliest, high medieval confraternities. A comparison with some other Corpus Christi confraternities in the Slovenian lands shows that the confraternity of *Škofja* Loka did not differ significantly from other associations of the same kind in its activities.

Keywords: confraternities / confraternity books / Corpus Christi / Škofja Loka / early modern period / Council of Trent